

Pravica do abortusa

Ana Kralj, Tanja Rener, Vesna Leskošek, Metka Mencin, Mirjana Nastran Ule

Knjižna zbirka Psihologija vsakdanjega življenja

Urednica zbirke: Mirjana Nastran Ule

Izdajatelj in založnik: UL Fakulteta za družbene vede, Založba FDV

Za založbo: Iztok Prezelj, dekan

Ljubljana, 2021

Copyright © copyright po delih in v celoti avtorice 2021.

Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.

Vse pravice pridržane.

Recenzenta: Darja Zaviršek, Roman Kuhar

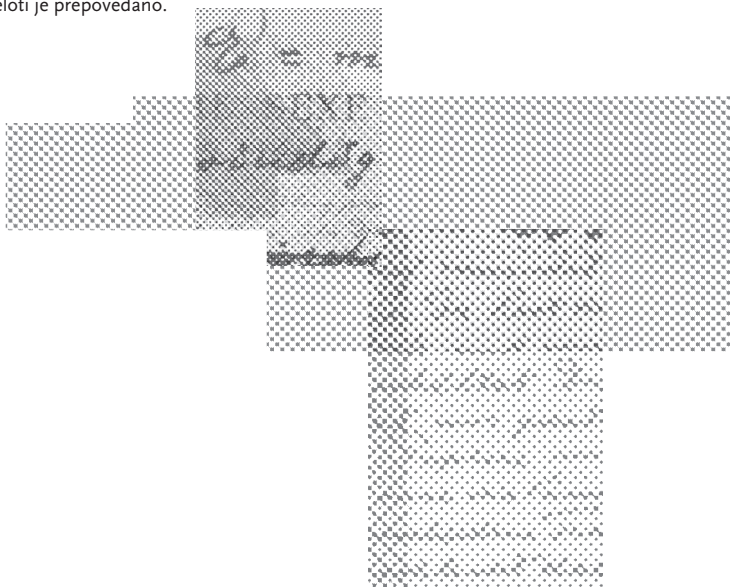
Jezikovni pregled: Barbara Korun

Likovna zasnova: Eva Ferk

Prelom: Leon Beton

Naslovnica: Tina Cotič

Naklada: 200 izvodov

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

618.39:324.7

PRAVICA do abortusa / Ana Kralj ... [et al.]. - Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, Založba FDV, 2021. - (Knjižna zbirka Psihologija vsakdanjega življenja)

ISBN 978-961-235-999-7

COBISS.SI-ID 82665987

Pravica do abortusa

ANA KRALJ
TANJA RENER
VESNA LESKOŠEK
METKA MENCIN
MIRJANA NASTRAN ULE

Ljubljana 2021

Psihologija vsakdanjega življenja

Dunji Obersnel Kveder, Zoji Skušek in našim mamam

KAZALO

- 10 **Uvod**
Mogoče pa le Slumil K'ajxemk'op?
- I. Reproductive in seksualne pravice –
aktivistični pogled**
Tanja Rener, Ana Kralj
- 22 **Uvod**
- 24 **Socialni in zgodovinski kontekst: načrtovanje družine,
seksualne in reproduktivne pravice v socialistični Sloveniji**
- 32 **Ob rojstvu nacionalne države: omejevanje reproduktivnih pravic**
- 42 **Zadnje desetletje: dva koraka naprej, tri nazaj**
- 50 **Nasprotniki seksualnih in reproduktivnih pravic v Sloveniji
in njihov *modus operandi***
- 65 **Feministične in LGBTQIA+ skupine in organizacije,
ki se zavzemajo za seksualne in reproduktivne pravice**
- 88 **Analiza (medijskih) diskurzov o seksualnih
in reproduktivnih pravicah**
- 95 **Kje smo in kam bi lahko šli ...**
- 99 **Sklep**

II. Zgodovina boja za reproduktivne pravice v Sloveniji

Vesna Leskošek

- 107 **Boj za pravico do abortusa in zakonske omejitve med obema vojnama**
- 114 **Urejanje reproduktivnih pravic po drugi svetovni vojni**
- 123 **Konceptualni premiki v razumevanju pravice do abortusa in reproduktivnih pravic**
- 128 **Razvoj načrtovanja družine v Jugoslaviji in Sloveniji**
- 132 **Intervju z dr. Matejo Kožuh Novak**

III. V bojih za dostopnost varnega abortusa

Metka Mencin

- 149 **»Slovenci in Slovenke, plodite se!«**
- 152 **Boj za 55. člen Ustave Republike Slovenije**
- 160 **Civilne iniciative proti abortusu**
- 168 **Organizacija združenih narodov in Evropska unija: prekinitve molka**
- 170 **Sklep**

IV. »Kakšno je vaše stališče glede abortusa?« Slovensko javno mnenje o abortusu v časovni in primerjalni perspektivi

Mirjana Nastran Ule, Slavko Kurdija

- 176 **Uvod**
- 177 **Odnos do abortusa kot simptom antidemokratske orientacije in konservativne miselnosti**
- 179 **Centralni pomen ženske reproduktivne vloge v sodobnih nacionalističnih diskurzih**
- 183 **Mnenje državljanek in državljanov Slovenije o abortusu v mednarodni perspektivi**
- 188 **Odnos do abortusa v časovni perspektivi 1969–2018**
- 196 **Strukturna analiza in vrednotni profili zagovornikov in nasprotnikov pravice do abortusa**
- 206 **Sklep**
- 214 **Indeks**

KAZALO
PREGLEDNIC
IN GRAFOV

- 184 Tabela 1: Mednarodna primerjava (ISSP) pri vprašanju:
Kaj menite, ali je narobe ali ni narobe, da se ženska odloči za splav, kadar
ima družina zelo nizek dohodek in si zato ne more privoščiti več otrok?
(Opredeljeni anketiranci)
- 186 Graf 1: Razvrstitev držav glede na stopnjo podpore, da je splav opravičljiv
(seštevek odgovorov 7, 8, 9, 10 na lestvici 1–10, kjer 10 pomeni: splav vedno
lahko opravičimo; po državah) (Evropska raziskava vrednot 2017)
- 189 Graf 2: Primerjava podatkov o stališču do abortusa v raziskavi SJM v letih
1969 in 1990. Vprašanje: V zadnjem času so znova aktualne razprave za in
proti splavu. Kakšno je vaše stališče glede tega vprašanja?
- 191 Tabela 2: Odnos do vrednot, pojmov: ... pravica do splava
(SJM 1992–2018)
- 192 Graf 3: Seštevek deležev pri odgovorih »pozitiven in zelo pozitiven odnos
do ... pravice do splava« v% (SJM 1992–2018)
- 193 Graf 4: Delež odgovorov »zelo pozitiven odnos do ... pravica do splava« v%
(SJM 1992–2018)
- 194 Graf 5 EVS 1992–2017, podatki za Slovenijo
- 195 Graf 6 EVS 1992–2017, podatki za Slovenijo

- 197 Graf 7: Odnos do pravice do abortusa v kombinaciji spol in starost
(EVS 2017, podatki za Slovenijo)
- 198 Graf 8: Odnos do pravice do abortusa in izobrazba
(EVS 2017, podatki za Slovenijo (v%))
- 199 Graf 9: Odnos do pravice do abortusa in vernost
(EVS 2017, podatki za Slovenijo)
- 200 Graf 10: Odnos do pravice do abortusa in stališča do tujcev
(EVS 2017, podatki za Slovenijo)
- 201 Graf 11: Pravica do abortusa in stališča do priseljencev
(EVS 2017, podatki za Slovenijo)
- 202 Graf 12: Odnos do abrtusa in spolne vloge
(EVS 2017, podatki za Slovenijo)
- 204 Graf 13: Odnos do pravice do abortusa in s abortusom
močno povezane vrednotne orientacije
(EVS 2017, podatki za Slovenijo)
- 206 Graf 14: Odnos do pravice do abortusa in avtonomija
(EVS 2017, podatki za Slovenijo)

UVOD: MOGOČE PA LE SLUMIL K'AJXEMK'OP?¹

10

Začnimo optimistično. 378 poslank in poslancev evropskega parlamenta je 24. junija 2021 na plenarnem zasedanju pozvalo države Evropske unije naj vsem ljudem zagotovijo dostop do reproduktivnega in spolnega zdravja. 255 poslank in poslancev je glasovalo proti, 42 je bilo vzdržanih. V resoluciji so poslanke in poslanci pozvali države članice, naj varujejo in krepijo spolne in reproduktivne pravice, ki ne smejo biti kakorkoli ogrožene, ker so temelj enakosti spolov. Sprejeta resolucija je pomembna, še več, je zgodovinska in nikakor ne sodi v register birokratizirane evropske politike, ki gre mimo nas kot včerajšnje vreme. Zaradi tega, o čemer bomo pisale v nadaljevanju tega uvoda, se velja ob tej resoluciji še malo ustaviti.

Najprej pogledjmo, kako nedvoumno je evropski parlament presodil, da je treba razumeti njegove pozive: spolne in reproduktivne pravice so temeljne človekove pravice; ogrožanje teh pravic pomeni nasilje nad dekleti in ženskami in preprečuje enakost spolov, ta pa sodi med najpomembnejše evropske vrednote. Prav nič dvoumen in od različnih interpretacij neodvisen je tudi poziv, naj države članice zagotovijo varen in legalen abortus ter ukinejo davke na vse proizvode, povezane z menstrualno nego. Nekatere države Unije, so poudarili v poročilu, imajo še zmeraj restriktiven odnos do abortusa in pravico do njega omejujejo na zelo ozke okoliščine, kar pomeni, da ženske prisiljujejo v ilegalno abortiranje ali v to, da donosijo proti svoji volji, kar je kršitev temeljne človekove pravice. Obžalovanja vredno je, pravijo, da nekatere države medicinskemu osebju in ponekod celo celotnim medicinskim ustanovam dovoljujejo, da z uporabo ugovora vesti onemogočajo dostop

- 1 • Junija 2021 je v Evropo prispela delegacija zapatističnih žensk, otrok, moških, ostarelih in drugih, ne da bi jo osvajala, kot se je njihovim prednicam in prednikom godilo pred stoletji, pač pa da bi poiskala ljudi, ki si, podobno kot oni, prizadevajo za socialno in politično pravičnost in proti kapitalizmu kot svetovnemu-sistemu, ki take cilje onemogoča. Mariajosè, ena od žensk iz delegacije, je povedala, da se bo dežela, ki ji domačini zdaj pravijo Evropa, odslej imenovala Slumil K'ajxemk'op, kar pomeni Uporniška dežela ali Dežela, ki ne odneha in ne omedli.

do zdravstvenih storitev in tako ogrožajo življenja žensk zaradi lastnih religioznih ali njim podobnih prepričanj. Države članice naj zagotovijo širok nabor visoko kakovostnih kontracepcijskih sredstev, svetovanje o načrtovanju družine in polno obveščenost o možnostih uporabe kontracepcije. Evropski parlament spodbuja države članice, naj omogočijo celovito spolno in seksualno vzgojo v osnovnih in srednjih šolah, ker ta pomembno prispeva k zmanjšanju spolnega nasilja in nadlegovanja².

Resolucija ni pravno zavezujoč dokument, a besede so bile zapisane in izrečene in stališča je sprejela konservativna in mainstreamovska evropska ustanova. Tudi zato si jih velja zapomniti.

Predrag Matić, vodja skupine, ki je pripravila poročilo o reproduktivnih in seksualnih pravicah v državah članicah EU, na osnovi katerega so bili potem sprejeti zgornji sklepi na plenarnem zasedanju parlamenta, je prepričan, da je sprejeto besedilo tako zelo pomembno, ker gre za prvi resen institucionalni upor na evropski ravni proti ogrožujočim konservativnim in regresivnim težnjam, ki se v Evropi v zadnjem času tako agresivno uveljavljajo. Večina evropskih predstavnic in predstavnikov ljudstva je zdaj povsem jasno izrazila svoja stališča o nujnosti varnega in dostopnega abortusa in uresničevanju spolnih in reproduktivnih pravic.

Napadi na te pravice nasploh in zlasti na pravice žensk niso le evropska, so globalna težnja, zato je evropski parlament v ločeni resoluciji, ki se neposredno navezuje na sklepe vrha OZN o prebivalstvu in razvoju, sprejete v Nairobiju, poudaril pravice žensk do ustrezne zdravstvene oskrbe po vsem svetu in do spoštovanja njihovih reproduktivnih in spolnih pravic. Začuda so evropski parlamentarci tudi v tej resoluciji uporabili pogumnejše besedišče in v svojo retoriko neposredno in eksplicitno vključili tudi pravico do varnega abortusa. Zato to ni le splošen in nedoločen govor o spolnem in reproduktivnem zdravju. Tudi po tem diplomatskem pogumu si velja zapomniti resolucijo evropskega parlamenta ob 25. obletnici Mednarodne konference o prebivalstvu in razvoju (ICPD25), ki jo je podprlo 444 poslank in poslancev, 182 jih je glasovalo proti in 57 je bilo vzdržanih³.

V Evropi se je doslej konservativnemu obratu, ki je veliko širši od zgolj nasprotovanja reproduktivnim in seksualnim pravicam, čeprav so prav te

2 • Dostopno preko https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2021-0169_SL.html (24. 8. 2021).

3 • Dostopno preko https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0315_SL.html (24. 8. 2021).

najprej in najbolj neposredno na udaru, upiralo predvsem LGBTQIA+ gibanje in to, čemur nekatere avtorice v besedilih, objavljenih v strokovni in znanstveni publicistiki v zadnjem desetletju, pravijo »evropski feministični projekt« (Paternotte in Verloo, 2018; Walby, 2011).

Sylvia Walby, ena od najbolj prodornih sodobnih feminističnih sociologinj v tej zvezi projekt razume kot »niz civilnodružbenih procesov in praks, ki izhajajo iz preteklih diskurzivnih in materialnih virov, a ustvarjajo nove pomene, razumevanja in družbene cilje« (Walby 2011, 6). Feministični projekt opredeljuje kot splošno hotenje po spreminjanju družb in družbenih akterjev v smeri enakosti in družbene pravičnosti ne glede na spol ali seksualno usmerjenost. Čeprav se besedna zveza feministični projekt uporablja v ednini, ga je treba razumeti kot preplet raznolikih konceptualnih idej in ideoloških polj, kar vse vključuje številne interno raznovrstne feministične skupine.

12

Če odštejemo omenjene feministične odzive, lahko še enkrat ugotovljamo, da so se družbene vede in humanistika na ogrožanje reproduktivnih in seksualnih pravic povsod, in kajpada tudi pri nas, odzvale razmeroma skromno in tudi pozno. Kakor bi se jih zares ne dotikalo, kakor da gre za manj pomembne reči, ki jih lahko prepustimo parcialnim identitetnim politikam. To je po našem mnenju kar se da resen spregled in spominja na podcenjevanje; treba je, prav narobe, vso pozornost nameniti epistemičnim, diskurzivnim in simbolnim procesom, ki so tu na delu, ker je odnos do žensk in seksualnih manjšin zmeraj in tako tudi zdaj lakmusov papir konservativnega obrata, ki ga pravkar živimo.

Naraščajoča politična polarizacija in populistično poplitvenje politike ni samo tukajšnji fenomen, najdemo ga po vsem svetu, kar je nazorno razvidno tudi ob temah, ki jih obravnavamo v tej knjigi. V konservativnem obratu, ki smo mu priča, so se tematike, povezane s spoli, instrumentalizirale v trdi makiavelistični maniri in se politizirale na zastrašujoč način. Kakšna ironija glede na feministična gesla o nujnosti politizacije zasebnosti in spolnih razmerij s konca šestdesetih let prejšnjega stoletja! Prav zaradi spomina na kulturno revolucijo 1968 in tega, kar je pomenila in kar je povzročila, tu ne govorimo o neokonservativizmu, pač pa o konservativnem obratu – natanko za obrat namreč gre – za nasprotje in za nasprotovanje. Kdor je dovolj stara, da ji spomin seže v sedemdeseta in osemdeseta leta, pa naj je živela kjerkoli v Evropi, se zlepa ne bo mogla spomniti tako izrazitih spolnih binarizmov ali tako kapilarno vsiljene spolno specifične telesne mortifikacije, kakršne lahko zdaj opazujemo v vsakem trgovskem centru, ki so si podobni kot jajce jajcu od Stockholma do Tirane.

Mislimo, da je kulturna revolucija 1968 na dolgi rok proizvedla paradoksalne učinke; ko se je dogajala, so bile politične ambicije predvsem mladinskih in delavskih gibanj, ki so jo sestavljale, izjemne. Spreminjati so hoteli same centre politične in ekonomske moči, usmerili so se v nemogoče, in jim seveda ni uspelo. Niti en sam politični režim se zaradi njihovih protestov ni spremenil in kapitalistična globalna ekonomija je ostala nedotaknjena. In vendar smo lahko opazovali, čutili in živeli, da so ta gibanja proizvedla močne strukturne spremembe na ravni vrednot, življenjskih slogov in medosebnih razmerij ne glede na to, ali so posameznice in posamezniki v teh protestih neposredno sodelovali ali ne. Drugače rečeno, pravih učinkov libertinskih gibanj in kulturne revolucije 1968 ne gre iskati na javni sceni, na barikadah ali v političnih parolah, temveč tam, kamor so se utrujeni protestniki in protestnice vračali, se pravi doma, v zasebnosti in intimnosti, v medsebojnih razmerjih, generacijskih, spolnih in seksualnih. Morebiti šele te spremembe lahko zares generirajo pomembne obrate na javni sceni, zato je teza, ki jo tu ponujamo v razmislek, tale: zdajšnji konservativni obrat, ki je tako močno usmerjen prav proti enakosti spolov in seksualnih preferenc, je odgovor na tektonske premike, ki jih je na ravni medosebnih razmerij povzročila kulturna revolucija 1968. Dva ugovora sta brž na dlani: saj vendar medosebna razmerja niso socialno relevantna, in drugi, saj gre vendar za dogajanja izpred pol stoletja in je odgovor več kot zapoznel. Medosebna razmerja postanejo še kako relevantna, ko se institucionalizirajo v socialnih praksah, takrat postanejo strukturni premiki, ki spreminjajo svet. To je tudi argument, ki pojasnjuje domnevno »zastarelost«: konservativni obrat se je pojavil in krepil natanko v času, ko so se začele ideje kulturne revolucije institucionalizirati na visokih (mainstream) ravneh, množično ter globalno. V tej argumentaciji nismo povsem osamljene.

Nekatere avtorice in avtorji mislijo, da je globalno nasprotovanje t.i. teoriji spola (»anti-gender movement«) kontrarevolucija – organiziran in povezan odgovor na politike OZN v 90. letih o reproduktivnih pravicah, vključevanje načela enakosti spolov (»gender mainstreaming«) v vsa pomembna družbena področja in priznavanje enakovrednosti seksualnih orientacij. Poznavalke mislijo, da je bila pri tem posebej pomembna Svetovna konferenca o ženskah v Beijingu leta 1995 (Corredor, 2019). Pojem »ideologija spola«, ki že dolgo plapolja na zastavah te kontrarevolucije, pa je leta 2001 sprožil Janez Pavel II., ko je govoril o »zgrešenih konceptih seksualnosti ter dostojanstva in poslanstva žensk«. Papeški svet za družino je bil še natančnejši, ko je pokazal na krivca, na feministično ideologijo z idejo družbenega spola, ki da napačno presoja komplementarno razliko med moškim in žensko in tako ustvarja zmedo na področju seksualne identitete (Óscar Alzamora Revoreda, 2005, v: Paternotte in Kuhar, 2017)

Na tem mestu se nam zdi smiselno uporabiti koncept proti-sistemskega gibanja, kot ga je uporabljal I. Wallerstein (2006), ki je z njim označil močno nasprotovanje obstoječemu zgodovinskemu sistemu, v katerem živimo, vključno z željo, da bi ga strmoglavili. Gibanja za enakost spolov in seksualnih orientacij so proti-sistemska gibanja, ker nasprotujejo zgodovinskemu sistemu patriarhata. Tega niso resneje zamajala ne feministična teorija in tudi ne raznolika gibanja za pravice žensk in seksualnih manjšin, pač pa to, kar je njihovega uspešno pronicalo v svetovni mainstream, v ekonomske in politične institucije. Kategorija spola kot družbeno konstruirana se je v družbeni teoriji pojavljala že v začetkih 20. stoletja, gibanja za pravice žensk so bila nemara najmočnejša sredi sedemdesetih let, a šele, ko je drugačno razumevanje spola postalo močno analitično orodje in kulturna ter civilizacijska dobrina, kar se ni zgodilo prej kot v devetdesetih letih, se je sprožila silovita ideološka kontrarevolucija, ki jo lahko razumemo hkrati kot zapoznel odgovor na tektonske mentalitetne spremembe kulturne revolucije 1968.

Ta kontrarevolucija je sistemsko proti-gibanje. Sistemsko proti-gibanja nastanejo, ko so proti-sistemska gibanja dovolj uspešna, da vplivajo na javno mnenje o določenih vprašanih do te mere, da se začnejo spreminjati politike, ki ta vprašanja zadevajo. Ko je nevarnost tresenja obstoječega sistema resnejša, se povežejo sile, ki ga skušajo ohraniti pri življenju v sistemsko proti-gibanje. Njihova ideologija je konservativna, njihova taktika je populistični nacionalizem, njihovi interesi so, četudi oviti v videz kulturnega boja, v resnici partikularni, razredni in globoko ekonomski. To zadnje tudi pojasnjuje, zakaj imajo tako močne politične zaveznike in zmožnost mobilizacije velikanskih sredstev⁴.

V zadnjem desetletju so se množični protesti proti istospolnim porokam, posvojitvam, proti Istanbulski konvenciji, restrikcije abortusa in omejevanje spolne vzgoje dogajali povsod po Evropi, ne le po njenih »manj razvitih območjih«, kar je sprožilo resne dvome v veljavnost modernizacijske teze, ki je doslej večinoma pojasnjevala spolno in seksualno konservativnost. Modernizacijska teza je nekako predpostavljala optimistično linearnost emancipatoričnega projekta, kar naj bi pomenilo, da se z odkloni od modernosti ni veljalo resno ukvarjati ali pa so bili ti omejeni na »manj razvit« evropski vzhod ali jug in je bilo zgolj vprašanje časa, kdaj bosta slednja ujela modernizacijski vlak. Dogajanja od 90. let naprej so to ovrgla, kot je (bilo) videti v Franciji, Italiji, Španiji, ZDA, Indiji, Kanadi, Nemčiji, Avstriji, Malti, pa seveda tudi v Poljski, Madžarski, Ukrajini, Hrvaški, Slovaški, Sloveniji ... Zanimiva je situacija v latinoameriškem svetu. Urugvaj, Gvajana, Kuba, nekatere mehiške zvezne države

4 • Resnično vredno branja je poročilo Evropskega parlamentarnega foruma za reproduktivne in seksualne pravice, ki je junija 2021 objavilo poročilo z naslovom »Tip of the Iceberg: Religious extremist – Funders against Human Rights for Sexuality & Reproductive Health in Europe«. Poročilo prinaša natančna in zelo konkretna dognanja o tem, kdo financira protispolno kontrarevolucijo v Evropi. Dostopno preko <https://www.epfweb.org/node/837> (24. 8. 2021).

imajo razmeroma liberalno zakonodajo glede abortusa. Argentina je v letu 2020 legalizirala abortus; v nekaterih latinskoameriških državah pa poskušajo omejevati že dosežene reproduktivne in seksualne pravice; ponekod so bili ti poskusi tudi uspešni (Corredor, 2019). Drugače kot v ZDA, kjer je hiter razvoj »alt-right« gibanj in sil zdramil družboslovke_{ce}, je politična Evropa te znake precej podcenjevala in bolj kot ne čakala, da sami od sebe minejo. Nič ne kaže na to, narobe, opazujemo lahko vse večje mednarodno povezovanje, pravo globalno organiziranost nasprotnikov pravic, zaradi česar je treba opustiti metodološki nacionalizem in evropocentrizem, se pravi, predstavo o tem, kako superiorna je (zahodna) Evropa v primerjavi z drugimi deli sveta, ko gre za reproduktivne in seksualne pravice.

Doslej smo o nasprotnikih pravic govorili nasploh, čas je, da jih imenujemo. V tej knjigi se z iskanjem osebnih imen nismo ukvarjali, za slovenske razmere smo zapisali samo tista, ki so se kar naprej sama ponujala. Prav se nam je zdelo, da v zgodovinskem svarilu pustijo svojo sled.

Evropski feministični projekt ima zanimive nasprotnike, najhujši so, tako kot pravi znana šala, njegovi zavezniki. Prvi med njimi je neoliberalni korporativizem, ki ima deklarativno liberalen odnos do enakosti spolov in seksualne raznovrstnosti. Na drugi strani je konservativni in populistični nacionalizem, ki nasprotuje enakosti spolov in kvir politikam. Obenem pa se konservativna populistična nacionalistična politika samoopredeljuje kot proti-sistemska, ker nasprotuje neoliberalni hegemoniji in političnim in ekonomskim elitam, kamor uvršča tudi »feministične in gejevske lobije«. Še več, v domnevnem zavezništvu med feminističnimi in LGBTQIA+ projekti ter neoliberalizmom vidi zlom tradicij in dekadentno grozljivo nacionalni substanci. Kar feminizem in neoliberalizem povezuje, pravijo, je »ideologija spola«, v kateri sodelujejo kapitalisti, levo-liberalni politiki in nevladne organizacije. Tak, nekoliko zapleten, a hudo nevaren politični ristanc, pravijo, je globalni vzorec ideoloških bojev sedanosti in tudi lepega dela prihodnosti. Preteklosti, ne prihodnosti, bomo oporekali; to so prikazni iz tridesetih let prejšnjega stoletja, ko sta se fašizem in nacionalsocializem podobno prikazovala kot nacionalistični in hkrati kot proti-elitistični in proti-liberalni gibanji na strani »malega človeka«.

In res, že nekaj časa je tega, kar so neoliberalne korporacije posvojile feministično retoriko, zavzemajo se za pravice žensk in LGBTQIA+. Kot že tolikokrat doslej so se emancipatorični elementi zasegli, reciklirali in se ponujajo v komercialni embalaži za benigno rabo. Postali so sestavni del marketinških strategij, ki mirno sobivajo z lastnim nasprotjem, se pravi s poudarjeno in stereotipno binarnostjo kakšnega otroškega oblačilnega programa in igrač. Če sploh kdo, potem so korporativne politike mojstrice komercialne inkluzivnosti v strategiji »za vsakogar nekaj«. Gre torej zgolj za prodajne prijeme in ne za kakršenkoli poklon emancipatoričnim politikam.

Pred kratkim je, denimo, ljubljanska IKEA v glasnih sporočilih nagovarjala kupce, naj kupijo mavrične vrečke in tako prispevajo k moči in vidnosti LGBTQIA+.

Za zdaj se zdi, da so na tem razmeroma novem polju ideološkega soočanja korporativne politike močnejše in bolj vidne od politik tistega, čemur smo včasih rekli progresivna levica. Na primer, v letu 2018 je sladoledni gigant Ben in Jerry's promoviral nov sladoled z imenom *Pekan se upira*, s čimer je sporočal svojo protitrumpovsko usmerjenost »z mirnim odporom proti Trumpovi regresivni in diskriminatorni politiki in z željo po boljši prihodnosti, v kateri bo več enakosti, inkluzivnosti in pravičnosti za temnopolte, ženske, LGBT, begunce in migrante« (Payne in Tornhill, 2021: 2).

16

Tako se zdaj levi feminizem sooča z dvema, na prvi pogled nasprotujočima si težnjama, z neoliberalnim diskurzom in politikami, v katerih sta spolna enakost in seksualna raznovrstnost očiščeni vse potencialne radikalnosti in sta postali del benignega, za biznis koristnega korpusa »politične korektnosti«, s čimer se delegitimirajo feministični politični boji in na drugi strani sodobni neokonservativni populizem, kjer se sam koncept družbenega spola artikulira kot ideološki konstrukt privilegiranih in dekadentnih elit.

To je novost: stari konservativizem se je omejeval na nasprotovanja reproduktivnim in seksualnim pravicam, novi konservativizem ima veliko širše tematsko zajetje in pretendira po veliko širši sprejetosti, ker se samopredstavlja kot proti-elitistično in proti-globalizacijsko gibanje. A nikoli kot proti-kapitalistično. Kapitalizem, pravi, je treba zgolj reformirati, da bo bolj skladen s tradicionalnimi družinskimi vrednotami. Mednje gotovo sodi družinsko sorodniška »skrb za druge«, kar povsem ustreza neoliberalni privatizaciji reprodukcije ob hkratnem usihanju socialne države.

Običajno so to poudarjeno nacionalistična in suverenistična gibanja, ki se, tu ni nobenega protislovja, še kako nadnacionalno organizirajo in povezujejo, ker je nacionalistični suverenizem bolj krinka kot resna skrb za dobrobit naroda ali nacije. Njihova agenda je povsem skladna z neoliberalnimi strategijami akumulacije kapitala, ki pospešeno slabšajo življenjske razmere delavstva, zdaj vse bolj množično razpršenega v svetovni prekariat. »Anti-gender« desni populizem se je po vsem svetu razmahnil prav v času institucionalizacije spolne enakosti po eni strani, po drugi pa v času svetovne ekonomske krize in naraščajoče prekarnosti dela. Vendar v kapitalizmu kot takem in v načinih njegove akumulacije ne vidi velikih težav, težave so zgolj v »slabem kapitalizmu«, ki se ne meni za krščanske vrednote in ga poganjata individualnost in spolna razpuščenost.

A zakaj so ta gibanja tako privlačna in kako mobilizirajo? Zdi se, da zaradi proti-korporacijske in proti-elitistične retorike, se pravi, ker sprevrčajo in zlorablajo ljudske proti-sistemske sentimente, prijemljejo pa se s pomočjo psiholoških mehanizmov kompenzacije za domnevne izgube, ki so moške, vse moške, najbolj pa revne bele moške, doletele zaradi domnevno presežnih zahtev po enakosti žensk in vseh drugih socialnih manjšin, od spolnih do etničnih in rasnih.

Ponekod se je spolni konservativizem povezal s proti-kolonialno retoriko; teorija spola naj bi bila zahodni konstrukt, ki ga razširjajo imperialistične organizacije, kot sta OZN in EU, s pomočjo donacij in razvojnih fondov, da bi spodjedale tradicionalne načine življenja avtohtonih ljudstev. Zato so feministični projekti tu pod še večjim pritiskom z vseh strani kot v evroameriškem svetu.

Glede na razmere, v katerih cveti desni populizem tako rekoč povsod, so neoliberalne korporacije (in njim po vsem svetu podložne vlade) s svojo retoriko o pluralnosti, tolerantnosti, demokraciji in človekovih pravicah videti manjše zlo, praznoprav sploh ne več zlo, ampak potencialni zavezniki emancipatoričnih gibanj. Če bo feministični projekt pristal na tako zavezništvo v katerikoli obliki, potem tvega zgodovinski poraz in zmago identitetnih politik nad pravimi vprašanji, ki jim ni nujno reči razredna, zagotovo pa so to vprašanja radikalne reformulacije najprej produkcijskih in potem vseh drugih razmerij v družbi prihodnosti, ki ji ni treba reči socialistična, bo pa morala biti radikalno bolj enaka in bistveno bolj svobodna od sedanje. Glede na kulturno kontrarevolucijo iliberalnih in avtoritarnih gibanj, ki smo ji priča v sodobnosti, in katerih simbolno lepilo je prav odnos do enakosti žensk in LGBTQIA+, bo treba čim prej na novo oblikovati zavezništva vseh radikalnih in progresivnih gibanj in s čim manj prevzetnosti formulirati novo družbeno pogodbo z velikim upanjem in prizadevanji, da se bo to lahko zgodilo čim manj nasilno.

Preden predstavimo vsebine, ki smo jih zajeli v tej knjigi, je treba kaj reči o ključnih pojmi in terminoloških zagatah, s katerimi smo se soočale. Te so, podobno kot je nekoč rekel Levi-Strauss za hrano, dobre predvsem za mišljenje. Zavedamo se, seveda, da so terminološke zadrege na področju, s katerim se ukvarjamo, samo pokazatelj drugih, le na videz jezikovnih in bolj vsebinskih dilem. O njih je izvrstno pisal Bogdan Lešnik v spremni besedi k Mossejevi knjigi Nacionalizem in seksualnost (2005); njegova razmišljanja so nam blizu, naših dilem pa ne morejo rešiti. V tej knjigi smo pisale o reproduktivnih in seksualnih pravicah, čeprav smo se večinoma ukvarjale le s pravico do abortusa, eno, a nemara najpomembnejšo med reproduktivnimi pravicami. Pojem reprodukcije smo tu uporabljale v ožjem pomenu, kot človekovo pravico odločanja o tem, ali in kako bo svojo reproduktivno zmožnost udeležila ali ne. Klasično historičnomaterialistično razumevanje

reprodukcije kot »reprodukcije ljudi«, kakor je rekel Engels, avtorice po navadi razumemo bistveno širše, kot reproduktivno, se pravi telesno delo, a tudi kot vse druge vrste dela (iz ljubezni), ki omogočajo vsakodnevno obnavljanje in preživetje posameznic, posameznikov, kolektivov in družb. Da so to večinoma socialno podcenjena dela slabo vidne, potopljene domače ekonomije, ki so povsod po svetu večinoma ženska dela, ni predmet preiskav v tej knjigi.

Tudi če so bili kdaj pojmi reproduktivno, spolno, seksualno, uporabljeni tako, kot mislimo, da ni prav, jih seveda nismo spreminjale, če so bili tako zapisani v izvirnih besedilih. Naj ponazorimo; slovenski prevod prej omenjene resolucije evropskega parlamenta govori o reproduktivnih in spolnih pravicah, čeprav v resnici večkrat govori o seksualnih in ne samo o spolnih pravicah. Ali, ko govorimo o nujnosti spolne vzgoje v šolah, bi morali dosledneje govoriti o spolni in seksualni vzgoji ali vsaj o spolni in spolnostni vzgoji, če mislimo, da bo govora o pomenu spolov in o seksualnih preferencah ter seksualnih praksah.

18

Kakšne težave imamo v teh krajih z javnim govorom na primer o seksualnosti, izdajajo jezikovna nelagodja, ko je treba kaj glasno reči o tem; izrazi, ki jih imamo na voljo, so bodisi strogo medicinsko strokovni (npr. vulva) bodisi prostaški bodisi infantilni. V nobeni od teh govoric nismo zares doma. V vsaki od njih je čudno in nelagodno. In še enkrat, ne govorimo jezika, jezik govori nas.

Knjigo začenja poglavje Ane Kralj in Tanje Rener; z njim sta avtorici prispevali zgodbo o reproduktivnih in seksualnih pravicah v sodobni Sloveniji. Najbolj ju je zanimalo, kako vidijo te pravice sedanje podpornice in podporniki, ki delujejo v formalnih ali povsem neformalnih in šibko organiziranih skupinah na področju civilnodružbenega aktivizma, kako se borijo zanje, s kakšnimi težavami se srečujejo in kako jih premagujejo. To poglavje je pripoved s precej širokim časovnim zajetjem, ker se je pokazalo, da je bil velik, celo pretežni del civilnodružbenega aktivizma po osamosvojitvi Slovenije v resnici posvečen boju za staro pravdo. Aktivistke in aktivisti so bili minula desetletja še bolj kot v prizadevanja po širjenju pravic prisiljeni v nenehno vigilantsvo, ker se bile že dosežene pravice ves čas v nevarnosti. Ne le v nevarnosti, nekatere od njih je novemu političnemu razredu tudi zares uspelo razdreti, spomnimo se le referendumov o oploditvi z biomedicinsko pomočjo, prvega od vseh nedopustnih referendumov, ki se v tej državi ne bi smeli zgoditi.

Zgodbo, ki sta jo predstavili avtorici prvega poglavja, nadaljuje Vesna Leskošek s socialnozgodovinsko študijo o razvoju reproduktivnih pravic pri nas. O njih, čeprav jih seveda niso tako imenovala, so ženske pisale že proti koncu 19. stoletja in potem več in bolj pogumno od dvajsetih let 20. stoletja naprej. In res je bilo treba kar veliko poguma, ker so tiste, ki so, na primer, zahtevale legalizacijo abortusa, doživljale

hude osebne napade z grožnjami s smrtjo vred. Pa nasproti sebi niso imele le trdne klerikalno nazadnjaške politične falange, pač pa tudi silovite odpore medicinske in pravne stroke in pogosto tudi lastnega družinsko-prijateljskega okolja. Avtorico je poleg razvoja normativnega urejanja reproduktivnih pravic zanimalo tudi oblikovanje diskurza o reprodukciji in z njo povezanih pravicah. V načinu govora o njih, v tem kako, kje, kdo in zakaj oblikuje argumente in protiargumente, gnezdi družbena moč in v to gnezdo je treba gledati, če hočemo opazovati, kako se ta govor pretaka v normativne določbe, v medicinske doktrine in izobraževalne programe in počasi oblikuje tisto, čemur potem rečemo stališča, javno mnenje, mentalitete.

Zakaj je postala pravica do abortusa predmet kontroverz ravno sredi osemdesetih, se sprašuje Metka Mencin v svojem prispevku in osvetljuje okoliščine, v katerih se je jasneje izražala kritika prejšnjega socialističnega sistema ob hkratni krepitvi nacionalizma, ko se je izpostavljala ogroženost slovenskega naroda ne le zaradi hegemonskih teženj drugih etnonacionalizmov, ampak tudi zaradi domnevno prešibke volje Slovencev po rojevanju. V devetdesetih letih se je z restavracijo kapitalizma in vzponom nacionalizma okrepila tudi patriarhalna ideologija, ki emancipacijsko dediščino socializma še danes interpretira kot nasprotno temu, kar naj bi bilo pravo poslanstvo žensk. Kot ena najpomembnejših protagonistk boja za 55. člen slovenske ustave, ki ohranja pravico do abortusa, je Mencin v svojem prispevku prvič podrobneje reflektirala takratna dogajanja, kar je dragocen zgodovinski dokument. Danes, ugotavlja avtorica, se nasprotovanja tej pravici bolj ali manj omejujejo na katoliške medije in z RKC povezane ustanove in nevladne organizacije, a ne bi presenetilo, če bi v kateri od naslednjih predvolilnih kampanj zahteva po omejevanju dostopa do varnega abortusa ponovno postala pomembna tema v strankarskih bojih.

Da bi zmogli razumeti, kaj se dogaja, zraven dobrih teoretskih zasnov potrebujemo tudi dobro empirijo; ta nikoli ne nastane spontano in v praznem prostoru, pač pa se zmeraj že rodi v konceptualnosti, v analitično posejanih oprijemališčih. Zato je dobra empirija zmeraj že teoretsko podložena, kontekstualna, zgodovinska in primerjalna. In še več, dobra empirija naposled preveri samo sebe. Ali so začetni koncepti in teoretski nastavki sploh še ustrezni in veljavni? Če ja, zakaj, in enako, če ne. To sta v tej knjigi počela M. Ule in S. Kurdija s svojo analizo javnomnenjskih podatkov.

Pričujoča knjiga je nastala zaradi dveh samonaloženih zavez. Na pogrebu ginekologinje, raziskovalke reproduktivnega zdravja, aktivistke in vztrajne zagovornice javnega zdravstva Dunje Obersnel Kveder smo si rekle, da moramo najti način, kako njeno delo nadaljevati in se je spoštljivo spominjati. Druga zaveza ima opraviti z obletnico; teh nam po navadi ni kaj posebno mar, a ta je zares pomembna in naj

ji bo ta knjiga v ponosen pozdrav. Pred tridesetimi leti je skupina Ženske za politiko, v kateri smo delovale tudi avtorice te knjige, izdala zbornik *Abortus – pravica do izbire?!* (ur. Eva Dolar Bahovec) in istega leta je bila sprejeta ustava, vključno s členom, ki zagotavlja pravico do izbire o rojstvu svojih otrok in državo zavezuje, da omogoči prakticiranje te pravice, vključno s pravico do varnega abortusa. Po tridesetih letih in z razgledom na evropske države, kjer se je treba še zmeraj in ponekod zmeraj bolj boriti zanjo, je tako zelo očitno, kako pomemben, scela zgodovinski je bil takrat ta dosežek.

Avtorice

VIRI:

20

Corredor, Elizabeth (2019): Unpacking »Gender Ideology« and the Global Right's Antigender Countermovement. *Signs. Journal of Women in Culture and Society* 44 (3): 613–638.

Datta, Neil (2021): »Tip of the Iceberg. Religious Extremist Funders against Human Rights for Sexuality and Reproductive Health in Europe 2009–2018. Brussels: European Parliamentary Forum. Dostopno preko <https://www.epfweb.org/sites/default/files/2021-06/Tip%20of%20the%20Iceberg%20June%202021%20Final.pdf> (24. 8. 2021).

Kuhar, Roman in David Paternotte (ur.) (2017): *Anti-gender campaigns in Europe. Mobilizations against equality*. London: Rowman & Littlefield.

Lešnik, Bogdan (2005): Spodobnost fašizma in fašizem spodobnosti. V George L. Mosse, *Nacionalizem in seksualnost*, 287–303. Ljubljana: /*Cf.

Payne Gunnarson, Jenny in Sofie Tornhill (2021): The enemy's enemy: feminism at the crossroads of neoliberal co-optation and anti-gender conservatism. *Journal of Political Ideologies*, DOI: 10.1080/13569317.2021.1921937.

Paternotte, David in Mieke Verloo (2018): The Feminist Project under Threat in Europe. *Politics and Governance* 6 (3): 1–5.

Walby, Sylvia (2011): *The future of feminism*. Cambridge: Polity.

Wallerstein, Immanuel (2006): *Uvod v analizo svetovnih sistemov*. Ljubljana: /*Cf.